

PROF. DR. ABDÜLKADİR ÖZCAN (Hazırlayan), Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704), Türk Tarih Kurumu Yayınları, III. Dizi-Sa.11, Ankara 1995, I-XCVIII-907.

Doktora tezi olarak hazırlanmış bulunan *Zübde-i Vekayiât*, bu kabil eserlerin yayımlanmasında uzman ve yol gösterici merhum Prof.Dr. Bekir Kütükoğlu'na ithaf edilmiştir. Bu sûrette Osmanlı tarihine ait yazma kaynak eserler birer birer kütüphane raflarından indirilerek araştırmacıların istifadesine sunulmaktadır. Elimizdeki bu eser, bahsedilen kaynak eserlerin en kıymetlilerindedir. Nitekim ilk olarak Vakanüvis Râşid 5 ciltlik tarihinin ilk iki cildini yazarken *Zübde-i Vekayiât*'tan geniş şekilde istifade etmiştir. Hammer de bu eserin önemini ilk anlayıp kullananlardandır. İşte bu önemli eserin tahlilini ve ilmî edisyonunu yapan Prof. Özcan tarih literatürümüze katkıda bulunmuştur.

Eserin müellifi Sarı Mehmed Paşa, iyi bir devlet adamı ve maliyecidir. Bu yüzden birçok kez defterdarlık makamına getirilmiştir. Onun bu meziyetleri eserine de yansımış ve her türlü iddiadan uzak sadece gerçekleri, sebep ve neticeleri ortaya koymuştur.

Eserin metninin tesisinde müellif nüshasını tespit etmede örnek bir çalışma sergilenmiştir. Araştırmalara rağmen müellif nüshasının bulunamayışı üzerine, nâşir değişik bir yol tercih etmiştir. Bunun için de *Râşid Tarihi* ile en fazla paralellik arzeden 4 nüshayı esas alarak metni tesis etmiştir. Hiç şüphesiz bu en uygun yoldur. Neticede *Zübde-i Vekayiât*'ın *Râşid Tarihi* ile mukayesesinden bu iki eserin literatürümüzdeki gerçek yerleri ortaya çıkmıştır.

Prof. Özcan, Bakkal-zâde diye de bilinen Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın hayatına geniş şekilde yer vermiştir. Eserin önemini kavrayabilmek için genç yaşta girdiği devlet hizmetinde aldığı görevleri bilmek kâfidir. Müellif 1671 yılında Rûzname-i evvel kalemine girmiştir. Mütakiben malî konulardaki kabiliyet ve istidadı sayesinde Rûznâme kâtipliğine ve uzun yıllar bulunduğu Defterdar mektupçuluğuna yükselmiştir. Rami Mehmed Paşa Sadrazam olduktan sonra (1703) eski dostu Sarı Mehmed Efendi'yi Başdefterdarlık makamına getirdi. Mehmed Efendi kısa aralıklarla yedi defa bu makama getirilmiştir.

Çorlulu Ali Paşa'nın sadaretinde talihi gülen Sarı Mehmed Efendi, önce vezirlik sonra beylerbeyilik pâyesine nâil olup iki tuğ ile Paşalık rütbesine yükselmiştir (1709). Bundan sonra Mehmed Paşa'yı Kocaali Mutasarrıfı olarak görüyoruz. O bu görevde iken ikiyüz sipahi ve silâhdar serdengeçtilerini Bender'e ulaştırdı. Burada ikibuçuk yıl kalarak başarılı hizmetler ifâ etti. Mehmed Paşa İstanbul'a dönüşünde altıncı kez defterdar tayin edildi Bir müddet sonra tekrar azl ve Tersâne-i Âmire emini nasbolundu.

Müverrihimiz, Şehid Ali Paşa'nın sadaretinde, Prut Andlaşması'na ait bir sınır tespiti için görevlendirilen heyette bulundu. Onun bu göreve getirilmesi liyakatini ifade etmektedir. Dönüşünde yedinci defa defterdar olan Mehmed Efendi, bundan sonra Mora'nın fethinde bulundu. Mora'nın tahriri onun zamanında yapıldı. Hizmetlerinden dolayı hilat ve samur kürkle taltif edildi. Mehmed Paşa daha sonra Avusturya savaşlarına da katıldı. Bu savaşlar neticesinde çeşitli ithamlar ve rakiplerinin padişaha telkinleri yüzünden 1717'de katledildi. Görüldüğü gibi Defterdar Sarı Mehmed Paşa devlet hizmetinde önemli mevkiilerde bulunarak tecrübe kazanmıştır.

Prof. Özcan, *Zübde-i Vekayiât* adının esere verilmesini anlattuktan sonra eserin telif sebebine geçmiştir. Müverrihimiz meraklısı olduğu tarih kitaplarını okudukça, yazarların hayırla yâd edildiklerine ve sevap kazandıklarına kanaat getirmiştir. Kendisinin de böyle anılmasını arzu eden Mehmed Paşa, 1671'den itibaren *Zübde-i Vekayiât*'i yazmaya başladı.

Eser Köprülü Mehmed Paşa'nın sadareti ile başlayıp, oğlu Fazıl Ahmed Paşa'nın sadareti ile devam etmektedir. Ancak Fazıl Ahmed Paşa'nın Girit'ten avdeti tarihi olan 1 Temmuz 1670 (12 Safer 1081)'e kadar vukua gelen hadiseler özet halindedir. Eserin önemli kısmı Mayıs 1671 (Muharrem 1082) tarihinden itibaren başlamaktadır. Bundan sonra hadiseler kronolojik sırayla anlatılmaktadır. Eser devrin en mufassal tarihidir. Eserde genel olarak şu konular yer almaktadır: Muhasara ve fetihler, hezimetler, İkinci Viyana Seferi'nin teferruatı, musalahalar, Karlofça Andlaşması'nın ayrıntuları ve hududların tespiti, cülûs, elçi kabulleri, çeşitli şenlikler, mevacic ve zahire tevzii, azil, nasb, tayin, tebdil, ibka, sürgün, katl, vefeyât ve musadere vakaları, IV. Mehmed ve II. Mustafa'nın hal'i hadiseleri, müverrihimizin bizzat içinde bulunduğu Edirne Vak'ası, eyaletlerdeki karışıklıklar, meselâ Yeğen Osman Paşa galesi, sarıca ve sekbanlığın tamamen ilgası, Orta-Macar Kralı Tököyl İmre'nin Osmanlı Devleti'ne ilticası; zelzele, fırtına, yangın ve sel felâketleri, inşa ve tamir faaliyetleri, vergilendirmeye âit konular, mukataa tev cihleri, emtiaya narh konulması, reâyânın durumu, Fazıl Mustafa Paşa'nın Rumeli'de Hıristiyan halk yararına olan faaliyetleri, elçilerin huzura kabulleri, eşkıyalık hareketleri gibi konular eserde ilk göze çarpanlardır. Müverrihimiz devrin birçok konusuna temas ederek esere çeşitlilik kazandırmıştır. Tarihini hemen hemen her konusuna, özellikle maliye tarihi üzerinde çalışanlara da kaynakur.

Prof. Özcan eserin 14 adet yazma nüshasını tanıtımda da örnek bir çalışma yapmıştır. Nüshaların mukayesesi ve kıymeti bahsinde yaptığı titiz çalışma da dikkati çekmektedir. Müellif nüshasının bulunmamasından dolayı, nüshalar arasındaki müşterek taraflar büyük bir ciddi- yetle araştırılmıştır.

Eserin kaynakları bahsinde müellifin *Tâcû't-tevârih*, *Ravzatü'l-ibrâr* ve *Peçuyî Tarihi*'nden yararlandığı anlaşılmaktadır. Bundan başka yararlandığı halde zikretmediği *Vecihî Tarihi*, *Kandiye Fetihnâmesi*, *Abdi Paşa Vekayinâmesi* ve *İsâ-zâde Tarihi*, Prof. Özcan'ın titiz çalışmalarıyla tespit edilmiştir. Bu cümleden olarak Prof. Özcan, *Zübde-i Vekayiât*'i kaynak olarak kullanan Râşid'i de en iyi şekilde ortaya koymuştur. Zira vaktiyle bazı tarihçiler bunun farkına varmışlardır. Ancak böyle bir çalışma yapılmamıştı. Bilindiği gibi Râşid'in eseri 1660-1721 yılları hadisele- rini ihtiva etmektedir. Râşid eserini yazarken Edirne Vak'ası dışındaki hadiseleri *Zübde-i Veka- yiât*'tan almıştır. Ancak selefi Naima, tarihinin birçok yerinde kaynaklarını zikrettiği halde Râşid bunu gizlemiştir. Onun bu tavrı haliyle dikkati çekmektedir. Bu yüzden Prof. Özcan geniş bir araştırma yaparak *Zübde-i Vekayiât* ile *Râşid Tarihi*'nin münasebetini ortaya çıkarmıştır. Bunu yaparken her iki eserden örnekler vererek benzerlikleri ilim âlemine duyurmuştur. Bu sûretle *Zübde*'nin önemi ve kıymeti ortaya çıkmıştır. Bundan başka Prof. Özcan, Râşid'in *Zübde-i Veka- yiât*'ı kullanırken yaptığı hazifler, ihtisarlar ve nakillerde yaptığı kusurları titiz bir çalışma ile birer birer meydana çıkarmıştır.

Bu arada Prof. Özcan, Sarı Mehmed Paşa'nın "Siyasetnâme" kabilinden eseri olan Nesâyi- hü'l-vüzerâ ve'l-ümerâ'yı da geniş şekilde tanıtmıştır.

Prof. Özcan son olarak müverrihin tarihçiliğine ve üslûbuna yer ayırmıştır. Burada müver- rihin eserini, sevap kazanmak ve hizmet etmek gayesiyle yazdığını, genelde tarafsız ve garazsız kalmayı tercih ettiğini öğreniyoruz. Nitekim müverrih eserinde müşahedelerine ve görgü şahit-

lerinin rivayetlerine itibar etmiştir. Ayrıca hadiseleri anlatırken kendi fikirlerini belirtip tenkid süzgeçinden geçirmesi, onun tenkidci bir tarih görüşüne sahip olduğunu göstermektedir. Bunun bariz bir örneği, Osmanlı tarihinin önemli bir dönüm noktası olan Zenta mağlubiyetinin gerçek sebeplerini dile getirmesidir (s. 623-625). *Zübde-i Vekayiât* devrin tarihi için en muteber eserdir. Müverrih pek sâde bir üslûp kullanmasa da akıcılığından dolayı okuyucuyu yormamaktadır. Müverrihin hâdiselere vukufiyeti ifade tarzına bir canlılık getirmiştir. Ayrıca onun bir görevli olarak birçok hâdisenin içinde veya yakınında bulunması, sebep-netice yorumuna yönelmesine zemin hazırlamıştır.

Zübde-i Vekayiât titiz ve uzun bir mesai ile ilim âleminin istifâdesine sunulmuştur. Osmanlı Devleti'nin takriben 48 yıllık tarihinin anlatıldığı bu dev eser, 97 sayfalık inceleme kısmı, 843 sayfalık metin ve 64 sayfalık dizini ile mükemmel bir çalışmadır. Önemli bir döneme hitab eden eserin zengin dizini, özellikle istihlaklar ve yer adları ile araştırmacılara büyük bir hizmet verecektir. Eserin itinalı dizgi ve baskısı, Türk Tarih Kurumu Matbaası'nda gerçekleştirilmiştir.

MÜCTEBA İLGÜREL

